

STUDI KASUS PEMEROLEHAN BASA JAWI LARE UMUR 4 TAUN ING WONOGIRI

ACQUISITION CASE STUDY JAVA LANGUAGE'S CHILDREN AT WONOGIRI IN 4 YEARS OLD

Dening: Dicky Yuliawan Nurdiansyah, Prodi Pendidikan Bahasa Jawa, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Yogyakarta

Sarining Panaliten

Ancasing panaliten menika ngandharaken *pemerolehan* basa Jawi lare umur 4 taun babagan tembung, *struktur* ing *fonologi*, *morfologi*, saha *sintaksis*. Panaliten menika kalebet jinising panaliten *studi kasus*. *Sumber data* panaliten menika *rekaman* swara lare umur 4 taun, ingkang asmanipun Syah Bintang Ramadhan, kanthi data awujud swara ingkang kalebet jinis *psikolinguistik*. Data panaliten dipunkempalaken kanthi *teknik rekam* saha *transkripsi* nyerat. Data dipun-*analisis* kanthi *analisis studi kasus deskriptif* tembung. *Validitas* data dipunpanggihaken kanthi *data check* saha *analisis kasus*. Wondene kangge manggihaken *reliabilitas* menika ngginakaken uji *data kualitatif*. Pemerolehan basa Jawi ing lare 4 taun ingkang dipunpanggihaken awujud tembung-tembung ingkang sampun dipunkuwaosi kanthi *fonetik* saha *fonetis*. Strukturipun *fonologi* ing tembung lare menika dipunandharaken kanthi *fonotatik* saha *fonetis*. *Struktur morfologi* ngandharaken jinis tembung saha wujud tembung ing dados pathokan lare menika saged nguwaosi babagan tetembungan. Sarta Struktur *sintaksis* menawi lare menika menapa sampun saged wicantenan ingkang saged tumuju sampun tingkat wasis basa jengkep (4,0 – 5,0).

Pamijining tembung : *Studi kasus, pemerolehan basa, fonologi, morfologi, sintaksis*, saha lare umur 4 taun.

Abstract

The purpose of the research is explain on acquisition Java language's children 4 years old section on vocabulary, structure demands on phonology, morphology, and syntax. This research can belong on research case study. The data resources of the research is appear on voice recorded being audio voice from Syah Bintang Ramadhan though on kind of research psycholinguistics. This research data fullfil to collections do with voice recording technics and transcypt them. The data have to analyzed with method vocabulary descriptive case study. On the validity data must be on checked and case analysis. On therefore to find reliability data can on with the procedure quality data test. Java language acquisition on children 4 years old are to find the problems in the vocabularies, on this inside the children can ables phonetics and phonetic. The phonology structure can explained with phonotatics and phonetic. The morphology structure will explained that child get acquisition vocabulary which there genre and form words. The syntax structure in the year on 4 – 5 years old get control a conversation than it though, maybe this children on the complex language acquisition level.

PURWAKA

Basa minangka pirantinipun manungsa kangge mangertosi wigati saha nalaring pikir kersanipun manungsa sanes lumantar wicanten utawi *isyarat*. Nalika bayi menika manungsa sampun pikantuk basa nalika lair, pramila manungsa nangis

sampun nedahaken basa pisanan. Bayi 6-12 wulan menika sampun mleceh tembung pisanan, nanging taksih medal tembung wanda wuni *am*, *ba*, saha *ma*. Lajeng 13-24 wulan sampun ngecapaken tembung ingkang boten sakecap, kadosta *mama*, *mimik*, saha *baba*. Dumugi lare

25-36 wulan menika sampun ngucap tembung langkung saking setunggal tambung menawi saged setunggal ukara. Nanging taksih wonten tembung ingkang boten sampurna. Lare umur 37-48 menika sampun sawetara langkung jelas saha lancar anggen ngucap tembung.

Inggih menika gayut kaliyan lare umur sekawan taun mlampah inggih sampun nguwaosi tembung-tembung ing basa Jawi ingkang radi lanyah. Bayi 6-12 wulan menika sampun mleceh tembung pisanan, nanging taksih medal tembung wanda wuni *am*, *ba*, saha *ma*. Lajeng 13-24 wulan sampun ngecapaken tembung ingkang boten sakecap, kadosta *mama*, *mimik*, saha *baba*. Dumugi lare 25-36 wulan menika sampun ngucap tembung langkung saking setunggal tambung menawi saged setunggal ukara. Nanging taksih wonten tembung ingkang boten sampurna. Lare umur 37-48 menika sampun sawetara langkung jelas saha lancar anggen ngucap tembung.

ngandhap menika. Inkang kaping setunggal, mangertosi jinis tembung saha struktur *fonologi*, *morfologi*, saha *sintaksis* ingkang sampun dikuwaosi lare umur 4 taun ing Dhusun Duwet Kidul, Kecamatan Baturetno, Kabupaten Wonogiri.

GEGARAN TEORI

Kawruh *linguistik* piyambak menika ngandharaken babagan struktur

Pemerolehan basa ing basa Jawi awujud upakara ing *tumbuh kembang* basa manungsa. Ing mriki seserepan menika ugi saking *interkasi lingkungan sosial* saha *perkembangan wasis kognitif* lare. Gayut *pendekatan* seserepan tembung ing basa Jawi menika *fonologi*, *morfologi*, saha *sintaksis*.

Pemerolehan basa ing basa Jawi menika anggen objek naliten menika lare umur 4 taun 4 wulan. Lare menika namipun Syah Bintang Ramadhan (B) ingkang mapan wonten Dhusun Duwet Kidul Rt.02/ XV, Kecamatan Baturetno, Kabupaten Wonogiri. Lare B menika putra saking pasangan kulawarga Denny Nurdiansyah kaliyan Dewi Lugiyanti.

Adhedhasar underaning perkawis ing nginggil ingkang perlu dipunwatesi supados perkawis ingkang badhe dipunrembag saged langkung mligi. Watesaning perkawis dipunandharaken wonten ing

basa, wujud basa, saha jinis basa, kosok wangsulipun kawruh *psikologi* memnika ngandharaken babagan tata krama saha tingkah laku basa. Ing cabang saben kawruh piyambak menika gadhah cara saha ancasiipun sanes-sanes.

Psikolinguistik menika salah satunggaling kawruh minangka babagan basa mlebet ing kawruh *psikologi*. Saha *studi pengembangan psikolinguistik* menika cabang kawruhipun taksih kirang

langkung dereng dangu sejarahipun. Kawruh *psikolinguistik* kangge mangertosi bab basa ingkang wonten ing waliking perkawis *psikologi* gayut ing tiyangipun (Tarigan, 1985 : 1-2).

Miturut Dardjowodjojo (2014 : 225-227), *pemerolehan* basa menika proses lare kasebut nampi basa saking ibunipun, inggih menika saged kasebut *pemerolehan* basa ingkang awal-awal. Basa sepisanan ingkang dipunmirengakaen dening lare menika basa ibu. Basa ibu menika saged ugi basa ingkang utama miturut daerah saha wilayah piyambak. Basa kaping kalih menika basa ingkang pikantuk saking pawiyatan *formal*.

Basa menika adhedhasar saking subsistem (*fonologi, morfologi, saha sintaksis*) ingkang boten setunggal *sistem* kemawon. *Sistem* basa menika *sistem* Miturut Simanjuntak saha Dardjowidjojo wonten Suhartono (2005 : 82 - 84) tingkatan pamarolehing basa pisanan wonten lare menika wonten 6 *tahap* inggih menika: (1) tingkat babel (0,0-1,0); (2) tingkat *holofrasa* (1,0-2,0); (3) tingkat *ujaran* kalih tembung (2,0-2,6); (4) tingkat awalan tata basa (2,6-3,0); (5) tingkat dumunung tata basa diwasa (3,0-4,0); (6) tingkat wasis basa jangkep (4,0-5,0).

Dados panaliten menika tumuju babagan objek lare 4 taun, menika limrah saha kados pundi perkembangan lare

lambangawujud ing *bunyi*, boten gambar utawi tanda sanesipun, ing *bunyi* menika piranti ucap manungsa. *Sistem* lambangbasa arbitrer gadhah teges lambang *bunyi* kasebut boten wajib gayut kaliyan konseping pralambangan. Babagan lambangbasa inggil kasebut gadhah ancas ing saben lambang basa, tembung, *frasa, klausa*, saha ukara sarta wacana gadhah teges tartamtu, pramila saged kemawon owah utawi boten owah babar blas.

Mawi saking para ahli saged paring gambaran ingkang lare ing umur 4 taun taksih wonten *tahap perkembangan* basa ingkang penting. Menika dadosaken mliginipun lare dipunteliti ing panaliten menika menapa ingkang dipunwastani lare taksih saged basa, mawi ing mriki basa Jawi ingkang manut saking dherahipun piyambak-piyambak. menika kalawau anggen nyinau aksen basa, Basa Ibu. Lare umur 4 taun menika mangsa *keemasan* utawi mangsa sedaya kemawon patuladhan saha tingkah laku saking tiyang sepuh dipungugu saha dipuntiru. Saengga tiyang sepuh kedah maringaken tuladha saha ngajar budi pakerten kangge kapinteraning lare kasebut.

CARA PANALITEN

Panaliten menika kalebet jinising panaliten *kualitatif* mawi *pendekatan studi kasus*amargi ancas saking penelitian menika kangge mangertosi tembung-

tembung basa Jawi ing lare 4 taun. Saking perkawis panaliten menika saged ngrembag babagan seserepan tembung, fonologi, morfologi saha sintaksis ing pangucaping tembung ingkang dipunucapkaken dening lare kasebut. Mendet saking pamikiring Sugiyono (2011: 209-210) perkawis panaliten menika kalebet *deskriptif* mliginipun panaliten jumbuh *eksplorasi* sasaran panaliten langkung mendhasar, wiyar, saha teteg. Salajengipun dipunrinci malih dados *studi kasus*.

Papan panaliten menika dipunlaksanakaken ing alamat Dhusun Duwet Kidul RT 02/ XV, Kecamatan dipunkersakaken dening panaliten menika.

Data menika dipunanalisis ngangge cara analisis data ing lapangan Model Miles saha Huberman (1984) ing Soegiyono (2011: 246-252). Model menika ngginakaken analisis data kualitatif. Model menika analisis data panaliten kualitatif minangka wawangunem. Data ingkang sampun dipunandharaken wosipun mawi dipunajengaken ngesahaken data menawi data dipunuji kredibilitas. Wonten Soegiyono (2011: 270-276) uji kredibilitas mawi isinipun ngangge perpanjangan paninggalan panaliten, triangulasi data, analisis kasus, saha *data check* kaliyan rekaman.

Baturetno, Kabupaten Wonogiri ing griyanipun Syah Bintang Ramadhan. Pakempalan data menika betahaken 1 wulan, ing wulan Desember 2017. Mawi pangolahan saha *analisa* data menika ing wulan Januari 2018.

Piranti ingkang kaginakaken kangge panaliten inggih menika: dipunginakaken wonten ing panaliten studi kasus menika, rekaman *audio* sahakartu catatan lapangan. Ngginakaken cara *wawancara interaktif* ingkang wicantenan saben dinten panyerat kaliyan subjek data. Miturut Dardjowidjojo (2014: 228) metode *wawancara* menika cara naliten malih ingkang **ASIL ANALISIS SAHA PIREMBAGAN**

Tumrap panaliten ingkang adhedhasar wosing perkawis menika inggih manggihi *pamarolehan*-ing tembung-tembung saha *struktur* wujud *fonologi*, *morfologi*, sarta *sintaksis* lumantar saking lare umur 4 taun, ingkang naminipun Syah Bintang Ramadhan ingkang singgah griya wonten ing Duwet Kidul Rt 02/XV, Kecamatan Baturetno, Kabupaten Wonogiri. Pramila saking perkawis menika wonten ingkang dipunrembag saha kados pundi asiling pirembagan panaliten. Mbokbilih saking menika lajeng kemawon ing lare menika menapa saged nguwaosi tembung-tembung basa Jawa? Sarta menapa sampun wasis ing ngucap tembungipun

saha menapa sampun ngucap wicantenan ingkang sampurna kadosta saged ndhapuk ukara? Ing mriki badhe dipunrembag. Tembung-tembung ingkang sampun dikuwaosi saha *struktur wujud fonologi, morfologi, saha sintaksis* dening lare 4 taun inggih menika.

Tabel 1: Analisis Jinis Tembung saha Struktur Fonologi, Morfologi, saha Sintaksis

No.	Data	Jinis Tembung	Struktur		
			Fonol	Morfologi	Sintaksis

Tabel data kasebut salah satunggaling makili saking saperangan data inggih nyangkup sedaya perkawis panaliten. Ananging taksih wonten lare saged nguwaosi babagan ing *struktur fonologi* inggih menika wonten *struktur V, VK, KV, KVK, KKV, saha KKVK* ing *silabe fonotatik* basa Jawi.

Pirembagan

Asiling panaliten menika ngandhet bab babagan *pirembagan panaliten* ingkang mratelalaken bab tembung-tembung ingkang langkung wiyar saha cetha. Babagan tembung-tembung menika saged dadosaken pathokan mawi panguwaosaning basa Jawa ing lare 4 taun mlginipun bab tembung. Pramila babagan *pirembagan* menika gadhah ancas inggih menika ancas kados pundi tembung ing pasinaon ing tembung-tembung ingkang dipunkuwaosi, *fonologi, morfologi, saha sintaksis*-ipun ing tembung basa Jawa

			<i>ogi</i>		
1	Aku	sesulih I	a-ku	lingga	-
2	Mama	sesulih II	ma-ma	lingga	-
3	Polisi	sesulih III	po-li-si	lingga	-
4	Cacing	aran	ca-clɨ	lingga	-
5	gendhong	kriya	gɛndɔŋ	lingga	-
6	Okeh	katrang an	okeh	camboran	gothang
7	perangan-perangan	kriya	perang-perangan	dwilingga	gothang

lare 4 taun kasebut. Saking asiling data dipunrekam menika gadhah titikan mawi lare menika tiyang Jawi ingkang lair ing tanah Jawi, tepatipun Kecamatan Baturetno, Kabupaten Wonogiri. Data menika dipunbetahaken lantaran lare menika saged ngolah utawi nguwasani bab *fonotatik, alofon, vokal rangkap, konsosnan rangkap*. Ing ngandhap menika kaandharaken *struktur fonologi* mawi ngginakaken *kaidah fonotatik, antawisipun*.

- **Fonotatik VK** = entuk /en-tU?/, əm /əm/, əmpat /əm-pat/
- **Fonotatik KV** = penguin /pe-ŋin/, mama /ma-ma/, he /he/, dadi /da-di/, cacing /ca-ciŋ/, rusak /ru-sa?/, patah /pa-tah/, salim /sa-lim/, ko /ko/
- **Fonotatik KVK** = gendhong /gɛndɔŋ/, tak /ta?/, takbalang /ta?-ba-laŋ/, ben /bɛn/, tek /tek/, Nur /NUr/, Bintang /Bin-taŋ/

- **Fonotatik KKV** = dhewe /d̥e-we/, swarane /s^wa-ra-ne/, ngene /ŋe-ne/, lha /lha/, lho /lho/, nyilih /ñi-lh/, nyuwun /ñu-wUn/

- **Fonotatik KVK** = ngentut /ngen-tut/, mbok /mbok/

Pramila lare kasebut sampun nguwaosi bab jinising tembung 20 iji, menika sesulih I, sesulih II, sesulih III, sesulih dununging barang, aran, kriya, kriya mawa lesan, kriya tanpa lesan, kriya tandang, kriya tanduk, kriya tanggap, katrangan, katrangan kahanan, katrangan wekdal, katrangan barang, katrangan tumindak, panggandheng, panyambung, panguwuh saha wilangan. Supados titikanipun tembung-tembung basa Jawi saking lare kasebut saged dipunwastani, pramila dipundamel *struktur morfologi* ingkang nyatakaken wujud tembungipun. *Struktur* kasebut ingkang sampun dipunkuwaosi 11 wujud tembung dening lare inggih menika antawisipun lingga, lingga andhahan, andhahan, tanduk, tanggap, tandang, dwilingga, guna, wisesa-na, wancah, saha camboran. Amargi dipuntingali saking dapuraning tembung kasebut saged nyatakaken dhapak ukara. Wonten ing ukara kasebut inggih dipuntingali lare sampun saged dhapak ukara ingkang mlginipun sampun nguwaosi saperangan babagan *sintaksis*. Babagan *sintaksis* ngandharaken bab perkawis lare kasebut ingkang dipunkuwaosi sekawan wujud ukara

antawisipun gohang/ boten ganep, sederhana/ *simpel*/ lamba, pepak/ ganep, saha camboran/ majemuk. Ingkang kaping setunggal inggih menika tembung-tembung ingkang sampun medal saha dipunkuwaosi dening lare Bintang. Lare menika samenika umur 4 taun, ugi saking umuripun menika sampun gadhah pandhapuking tembung dhumateng wicantenan. Amargi saged kemawon muni *klausa, frasa* mbok bilih saged ukara (ukara gohang, ganep, saha pepak), ananging ukara menika tesih tebih saking sampurnaning tata basanipun. Mawi wonten mriki saged dipunrembag rumiyin babagan tembung lantaran menapa kemawon lare menika wicantenan tembung ingkang asring dipunambali.

PANUTUP

Dudutan

Adhedhasar saking asiling saha pirembaran panaliten ingkang dados wosing perkawis ing *studi kaspemerolehan* tembung lare 4 taun ananda Syah Bintang Ramadhan wonten ing ing Duwet Kidul, RT 02/XV, Baturetno, Wonogiri menika sampun nyekapi anggen perkawising panaliten ing tembung-tembungipun, *fonologi, morfologi*, saha *sintaksis*-ipun. Perkawis-perkawis menika wonten peranganipun piyambak, ing tembung-tembung menika lare sampun nguwaosi babagan tembung

saha kaidah fonotatik-ipun sampun lancar saha cetha. Amrih wonten ingkang taksih kirang cetha, pramila panaliti inggih utawi tiyang sanes sampun mangertosi menapa ingkang dipunkersakaken dening lare menika. Saha lare menika sampun nguwaosi tembung-tembung ingkang cacahipun 135 tembung. Mbok bilih saking tembung-tembung wonten ingkang tikel pangucapanipun, menawi mekaten inggih langkung saking - *prakiraan hipotesis* jumlah kasebut. Lare Syah Bintang Ramadhan ing umur 4 taun 4 wulan menika sampun kalebet Tingkat Wasis Basa Jangkep antawis umur 4 - 5 taun, menawi sedaya taksih ngangge basa Jawi ngoko lugu. Menawi ing *fonologi* lare menika sampun mlebet sedaya ing kaidah fonotatik ing basa Jawi. Kaidah fonotatik sedaya wonten enem jinis ingkang beda-beda ing *silabe* kasebut. Cara pangucapanipun inggih sampun leres miturut tata tembung basa Jawi. Saking tembung dipuntingali kanthi *fonetis* mawi lare kasebut saged dipuntepang saking pundi asalipun adhedhasar pangucapan *fonem vokal* saha *konsonan* sarta *aksen* saking Jawa Tengah. Wonten tembung saperangan ingkang tesih kirang cetha saha wonten campuran basa Indonesia. Inggih dipunmaklumi lare 4 taun menika taksih nyerap basa-basa.

Ing babagan *morfologi* menika lare menika sampun saged

ngandhaharaken tembung-tembung ingkang wujudipun lingga, andhahan, tanduk, tanggap, tandang, wisesa, wilangan, saha wancah ingkang taksih asring. Pramila makna ingkang dipunujarakaken sampun dipunngertosi dhateng lawan wicantenan tiyang sanes. Saha jinisipun inggih sampun wonten aran, sesulih, kriya, wilangan, pambantu, panggandheng, panyambung, saha ingkang kathah menika panguwuh. Salah satunggaling daya panagribawa panguwuh menika logat lare menika dipuntepang dening tiyang sanes, mliginipun saking daerah njawi Jawa Tengah.

Salajengipun perkawis *sintaksis* lare kasebut miturut pandhapuking ukara antawisipun sampun nguwaosi ukara ganep saha ukara boten ganep. Ukara miturut wedharing gagasan menika inggih menika cariyos, panjaluk, pangarep-arep, prajanja, pitakon, saha pakon. Dipuntingali saking sipatipun uakara lare saged wicantenan ing ukara *deklaratif*, *imperatif*, saha *interogatif*.

Pamrayogi

Panaliten kasebut gadhah mupangat ingkang prayogi awit lare menika kados pundi pikantuk basa Jawi ingkang sae. Babagan basa lare menika saged risak saha awrat anggen ngucal ingkang leres supados lare menika saged mangertosi bab tata basa sarta basa Jawi boten luntur. Ugi basa sanesipun sami

kalian pamrayogi panyerat. Asiling panaliten daya pangaribawa *secara langsung* gadhah mangertosi babagan basa lare 4 taun. Lumantar saking wosing panaliten kasebut, nuwuhaken asiling panaliten ingkang kathah saha wiyar ingkang dipunmagertosi utawi babagan ingkang dereng dipunmangertosi. Daya pangaribawa asiling panaliten kanthi boten *langsung* saged kangge pathokan lare menika nguwaosi menapa boten bab basa Jawi ingkang basa *Ibu* lare kasebut. Amargi lare samenika inggih dangu-dangu boten remen kalian basa *Ibu* utawi basa daerah ingkang mengkugati titikan basa lokal tulen lare kasebut. Pramila panaliten menika inggih tumrap

kangge kulawarga ingkang sampun gadhah keng putra lumantar basa *Ibu*.

KAPUSTAKAN

- Dardjowidjojo, S. 2014. *Psikolinguistik Pengantar Pemahaman Bahasa Manusia*. Yayasan. Jakarta: Pustaka Obor Indonesia.
- Tarigan, H. G. 1985. *Psikolinguistik*. Bandung: Angkasa.
- Sugiyono. 2011. *Metode Penelitian Kuantitatif, Kualitatif, Dan R&D*. Bandung: Alfabeta.
- Suhartono. 2005. *Pengembangan Keterampilan Berbicara Anak Usia Dini*. Jakarta: Direktorat Jenderal Pendidikan Tinggi Direktorat Pembinaan Pendidikan Tenaga Kependidikan dan Ketenagakerjaan Perguruan Tinggi.